

Eriksen skozi celotno knjigo prehaja med skrajnima poloma: pametni telefon naredi svet večji in manjši, naredi nas bolj pametne in bolj neumne, imamo dostop do neskončnega znanja in največjih trivialnosti, naša življenja postanejo bolj zabavna in bolj dolgočasna, smo bolj svobodni in bolj nadzorovani. Vseskozi nam daje vedeti, h kateremu polu se bolj nagiba, a obenem izpostavlja, da so implikacije rabe vezane na kontekst. Od tega, kje živite, katerega sloja in spola ste, kako ste informacijsko spretni, je odvisna vaša raba pametnega telefona. In ravno s predstavitvijo številnih primerov rab telefona s celega sveta kaže na raznolikost učinkov ter preseže raven, da bi bil pametni telefon le predmet moralne panike. Veliko reči zgolj nastavi in izpostavi kot problem in kot taka je knjiga odlično izhodišče za nadaljnje razprave, na primer o statusu »prosumenta« (na spletu smo producenti in konsumenti hkrati), o vprašanju našega brezplačnega dela za korporacije in posledične uvedbe univerzalnega temeljnega dohodka, o monopolih korporacij in aplikacij, o nadzorovanju, vprašanju ekologije pozornosti, kognitivnih učinkih rabe pametnih telefonov na dolgi rok in tako naprej.

Odlična knjiga za vsakogar, ki ga na stegnu ali ritnici skozi kavbojke tišči tista ploščata naprava.

Gregor Ilaš

Mojca Ramšak, *Antropologija vonja*. Ljubljana: Alma Mater Europaea – Fakulteta za humanistični študij, Institutum Studiorum Humanitatis, 2004, 372 str.

Znanstvena monografija *Antropologija vonja* doktorice Mojce Ramšak, profesorice antropologije in raziskovalke na področju etnologije, kulturne/socialne antropologije in folkloristike, je že ob izidu doživela zanimanje Unesca, ki je leta 2003 sprejel *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine*. Nesnovna kulturna dediščina »pomeni prakse, predstavitve, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznajo kot del svoje kulturne dediščine. Skupnosti in skupine nesnovno kulturno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino, in zagotavlja občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami, s čimer spodbuja spoštovanje do kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti.«

Avtorica ugotavlja, da navedena definicija vonja ne prepozna neposredno kot nesnovno dediščino, priznava pa z njim tesno povezane prakse. V obsežni znanstveni monografiji vsebinsko sledi Unescovi definiciji nesnovne kulturne dediščine, vendar naredi pomemben korak dlje. Vonj je osrednji predmet njenega raziskovanja in v monografiji dokaže, da je vonj kot neoprijemljiv in neopredmeten vidik pomembna sestavina nesnovne kulturne dediščine, ki daje estetsko, zgodovinsko, znanstveno ali družbeno vrednost preteklim, sedanjim in prihodnjim generacijam. Obsežno in sistematično znanstveno delo postavlja temelje antropološkemu razumevanju vonja in vohalne kulturne dediščine v slovenskem jezikovnem in geografskem prostoru.

Avtorici je čutna zaznava vonja vedno tudi del metode opazovanja z lastno udeležbo. Tako pri raziskovanju vonja in vonjav vključuje lastne izjemne senzorične sposobnosti

zaznavanja vonja. Monografijo je zaznamovala s svojo raziskovalno radovednostjo, zaradi katere »vtika nos povsod« in temeljito »prevoha« različne pisne in slikovne vire, literaturo, pričevanja in pripovedi. V raziskavi presega metodološki okvir posamezne stroke in opozarja na obravnavo vonja in voha v različnih strokah, zlasti na področju naravoslovja in v medicini.

280

Raziskava *Antropologija vonja* se pridružuje skupini senzoričnih raziskav, ki sicer segajo na začetek 20. stoletja, a tako imenovani čutni obrat v humanistiki se je zgodil v osemdesetih letih 20. stoletja. Takrat se je povečalo zanimanje za proučevanje čutov in za vizualno kulturo, sledilo je proučevanje zvoka, okusa, vonja in dotika. Avtorica v monografiji dokazuje pomembnost senzornega zaznavanja vonja, ki pomembno sooblikuje ravnanje in delovanje ljudi ter odnos do družbenih vrednot in kulturne dediščine. Na 372-ih straneh utemelji pomen vonja in vonjav, poda teoretična izhodišča in metodologijo raziskovanja te pomembne senzorične sposobnosti zaznavanja ter dojemanja pojavov v prostoru. Hkrati navaja veliko dokumentarnih zgledov, kot povabilo drugim raziskovalcem za nadaljnje »vohljanje« in raziskovanje družbeno in kulturno pogojenih vohalnih zaznav ter kulturnih specifičnih značilnosti vonjav.

Znanstvena monografija je razdeljena na poglavja, v katerih sistematično, poglobljeno in nazorno predstavi posamezne teme. V uvodnem, globljem vdihu poda sistematičen premislek o kulturni in družbeni vlogi vonja, pojasni poglobljevno terminologijo in definira tri tematska področja: antropologijo čutov, antropologijo vonja in vohalno dediščino. V nadaljevanju predstavi temeljne študije o kulturi vonjav in omembe vonja v tuji strokovni literaturi ter v slovenski etnologiji in kulturni antropologiji.

Metodologija antropologije vonja in vohalne dediščine s humanistične perspektive še nima povsem poenotenih metodoloških smernic, a je osnovni namen s proučevanjem vonjav iz preteklosti to preteklost obuditi, védenje o vonjavah pa nam pomaga, da jo bolje razumemo. Posamezne stroke uporabljalo različne metode, med katerimi so klasične terenske metode, uporaba »čutnih referenc«, analitične kemijske analize itd. Bralcem predstavi inovativne tehnike in merske enote raziskovanja vonjav, med njimi so t. i. vonjalni zemljevidi in krožni vonjalni grafikoni oziroma dišavna kolesa, ki prikazujejo kemijske in senzorične lastnosti dediščinskih predmetov in prostora. Metodologija antropološkega proučevanja vonjav vključuje različna področja in vidike, ki omogočajo holističen pristop k obravnavi, pri tem pa sledi sistemu razvrščanja vonjav, kot je predstavljen v monografiji.

V nadaljevanju avtorica bralca vodi skozi idejo vonja v jeziku, ki je eden ključnih medijev izražanja čutnih izkušenj in odraža pojmovanje vonjav, razkriva izraze in kako govorijo o vonjavah v vsakdanjem okolju. Avtorica nameni pozornost figurativnosti in metaforam o vonju v slovenskem jeziku, opozori na priimke in na neverbalno komunikacijo povezano z vonjem.

O pomenu vonjalnih praks, veščin in učenju vohanja piše v razdelkih *Vonj* v medicini in *Olfaktorni imaginarij*. Zaznavanje telesnega vonja je bilo v preteklosti večšina zdravnikov in zdraviteljev, ki so znali diagnosticirati določena obolenja in bolezni. Vonj je služil tudi kot sredstvo za opredeljevanje posameznih družbenih skupin, med katerimi je tudi vonj delavskega razreda. V delovnem okolju so marsikdaj prisotni slabi, neugodni in smrdljivi vonji, ki delavce pogosto spremljajo do doma.

Avtorica obravnava tudi pravno regulacijo vonjav in ugotavlja, da zakonodaja vonjave ureja na področju okolja in zraka v notranjih prostorih, za področje hrane, pijače, tobaknih izdelkov in arome ter za področje dišav. Tako evropska kot nacionalna zakonodaja naj bi ljudi ščitili pred škodljivimi vonjavami iz okolja in pred zavajanjem z aromami in vonjavami. Odstopanja od zakonodaje se kažejo tudi v sodni praksi.

Trženje z vonji zagotovo sega že v čas antike, razcvet pa doživi z razvojem trgovine ter z industrijo vonjav in proizvodnjo umetnih dišav. Izdelovanje umetnih vonjev je del kemijske in parfumerijske industrije. Želja sodobne parfumerije je ustvariti ali okrepiti spolno privlačnost. Vonj v spolnosti in erotiki v sodobnem času vse bolj privlači raziskovalce, da bi odkrili vlogo telesnih vonjav pri vzpostavljanju in oblikovanju medosebnih odnosov.

V razdelku Vonj in kulturna dediščina izpostavi dve ključni področji – normativno obravnavanje vonja kot kulturne dediščine ter prakse ohranjanja in varovanje njegove dediščine v ustanovah, kot so muzeji, galerije in knjižnice. Prvi dokumenti o zaščiti vohalne dediščine segajo le dobri dve desetletji v preteklost. Vonj kot kulturno dediščino so prvič opredelili v Listini iz Burre. V njej je avstralski ICOMOS leta 1999 vonju dal mesto v okviru kulturne dediščine in mu določil »kulturni pomen«, kar pomeni estetsko, zgodovinsko, znanstveno ali družbeno vrednost za pretekle, sedanje in prihodnje generacije. Vonj prepoznavajo kot enega od vidikov dediščine v krajih s kulturnim pomenom.

Drugi pomemben dokument je bila leta 2003 sprejeta Unescova *Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine*, ki vonj kot dediščino prepozna le posredno. Nekatero raziskavo so v zadnjih dveh desetletjih pokazale, da se izključno na vonj nanašajo določena znanja in prakse, kot so vonjalne veščine za izdelavo parfumov in specifični kulinarčni vonji. Prvo pravno priznanje in zaščito »čutne dediščine podeželja« avtorica pripisuje francoskemu zakonu o čutni dediščini iz leta 2021. Zakon prepozna zvoke, vonjave in številne tipične podeželske načine življenja kot »sestavne elemente kraja« in jim daje pravno zaščito.

Z obravnavo vonjev v muzejih, galerijah in knjižnicah avtorica sega na področje muzeologije in interpretacije kulturne dediščine. Opredeli pojme olfaktorne muzeologije – vohalni pomen muzejskih artefaktov, vonjalno vrednotenje, vohalne predmete, vohalne razstave in vohalne geste. V muzejih se vse bolj uveljavlja senzorna muzeologija, ki obiskovalcem omogoča veččutno spoznavanje preteklosti in kulturne dediščine. Uporaba vonja je lahko stimulacija za občutek čutne nasičenosti, indikator pristnosti, možnost sodelovanja z obiskovalci in vonji iz različnih virov. Vsekakor so v muzejih izpostavljeni prostorski vonji in vonji predmetov, zlasti pa sta zanimiva poustvarjanje in interpretacija vonjev predmetov ali umetniških del, kot so slike, fotografije itd.

Raziskavo zaključuje obsežen seznam uporabljene literature, ki odraža raziskanost izbrane antropološke teme v svetu in doma. Hkrati odseva vso širino obravnave senzorne sposobnosti voha posameznika in zlasti vpliv različnih vonjev na vsakdanje življenje ljudi.

Znanstvena monografija *Antropologija vonja* je obsežno in sistematično delo o družbenem in kulturnem pomenu voha, vonja in vohalne kulturne dediščine. Slovenska znanost je dobila temeljno študijo o tem vidiku nesnovne kulturne dediščine, katerega

temelj je za življenje nujno potreben, neoprijemljiv in praviloma neviden zrak. Njegova mešanica z različnimi plini, kemijskimi elementi in majhnimi prašnimi delci ustvarja ugodne ali neugodne vonje, dišave ali smrad, s tem pa zadovoljstvo, veselje in dobro počutje ali pa gnus in neugodje. Z zaznavanjem vonja zaznavamo veselje in žalost, delo in zabavo, zdravje in bolezen, dogajanje v prostoru, v tovarni, obrtni delavnici, gostilni, domači kuhinji in spalnici. Vonj opredeljuje posameznika in predmete, skupine in prostor ter določa kulturne, družbene, pravne in gospodarske značilnosti družbe v določenem času in prostoru.

282

Z vonjem in vohalno dediščino se je Mojca Ramšak začela znanstveno ukvarjati v letu 2000, ko se je vključila v interdisciplinarni projekt Odeuropa. V okviru projekta se je izobraževala o vonjavah preteklosti in o smradu kot delu kulturne dediščine, nadalje je spoznala načine dokumentiranja vonjav in pridobila znanja o vonju kot kulturnem fenomenu. Zaposlitev na projektu v Laboratoriju za dediščinsko znanost Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani ji je omogočila interdisciplinarni pristop k raziskovanju vonja in vohalne dediščine, zajem vonjav, njihovo rekonstrukcijo in konzerviranje zgodovinskih vonjev. Nadgradnja zavzetemu raziskovalnemu delu je leta 2023 pridobljen velik temeljni projekt Vonj in nesnovna kulturna dediščina, s katerim širi raziskovalno področje in krog sodelujočih raziskovalcev.

Dr. Mojca Ramšak je slovensko raziskovalno in znanstveno srenjo obogatila z odlično in izjemno temeljno antropološko znanstveno študijo. V njej je utemeljila pomen družbeno in kulturno pogojenih vohalnih zaznav ter kulturno specifičnih značilnosti vonjev, zlasti pa upravičenost obravnave vonja kot nesnovne kulturne dediščine.

Karla Oder

Simona Kuntarič Zupanc, »Aman Iman« – Voda je življenje: Antropološka študija vode v vasi Ašbarū v Maroku. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2023, 144 str.

Monografija etnologinje in kulturne antropologinje Simone Kuntarič Zupanc »Aman Iman« – Voda je življenje: Antropološka študija vode v vasi Ašbarū v Maroku prinaša celovit vpogled v družbene razsežnosti vode v eni izmed maroških ruralnih skupnosti. Avtorica je etnografsko raziskavo zasnovala na šestmesečnem bivanju v vasi Ašbarū in ugotovitve strnila v razpravo o snovnih in nesnovnih vidikih vode v vsakdanjem življenju tamkajšnjega prebivalstva. Osrednja vprašanja vodne infrastrukture in tehnologij, vodnih virov in vodne oskrbe v javnih in zasebnih prostorih uokvirja z vidiki družbenih razmerij, hidrosocialnih dinamik, lokalnih upomenjanj podnebnih sprememb in duhovnih ter religioznih pomenov vode. Naštete tematike tako predstavljajo poglobljeno etnografsko študijo, ki je preplet slikovitih opisov iz terenskega dnevnika, avtorskih fotografij in pričevanj sogovornikov, lastnih ugotovitev in tudi relevantnih antropoloških dognanj o vodi in vodni infrastrukturi.

Avtorica raznolika izhodišča, ki jih predstavi v posameznih poglavjih, spretno poveže z lokalnimi upomenjanjami stanja *makinš alma* – izraza za opisovanje stanja odsotnosti